

Joanna Białkowska¹, Barbara Juśkiewicz-Swaczyna², Paweł Białkowski³

¹ Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Collegium Medicum, Wydział Lekarski, Katedra Neurologii i Neurochirurgii. Pracownia Rehabilitacji Zaburzeń Funkcji Behawioralno-Poznawczych. Uniwersytecki Szpital Kliniczny w Olsztynie

² Olsztyńska Szkoła Wyższa im. Józefa Rusieckiego, Wydział Fizjoterapii

³ Szpital Morski im. PCK w Gdyni

Rola stylu życia i systemu opieki nad seniorem w procesie pomyślnego starzenia się

The role of lifestyle and seniors care in the process of successful aging

---

STRESZCZENIE

Postępujący proces starzenia się ludności Polski i Europy wpływa na pogłębianie się problemu niepełnosprawności, wielochorobowości i niskiej samooceny zdrowia oraz oceny jakości opieki medycznej. Decydujący wpływ na pomyślne starzenie się ma właściwy styl życia osób starszych, na który składają się: aktywność ruchowa, zdrowe odżywianie, umiejętność neutralizacji stresu, bezpieczne zachowania, umiejętność hartowania ciała i pozytywnego myślenia. Istotną rolę w opiece nad osobami starszymi spełniają fizjoterapia i terapia zajęciowa.

Słowa kluczowe: styl życia, senior, aktywność fizyczna, pomyślne starzenie się

SUMMARY

The aging process of the population of Poland and Europe affects the deepening of the problem of disabilities, many diseases and low self-esteem of health as well as the quality of medical care. The proper lifestyle of the elderly which includes: physical activity, healthy eating, stress-neutralization, safe behavior, body hardening and positive thinking is the decisive factor for the proper functioning and successful aging. Physiotherapy and occupational therapy also plays an important role.

Keywords: lifestyle, senior, physical activity, successful aging

Wstęp

Starzenie się ludności Europy i Polski jest prawdopodobnie najważniejszym wyzwaniem zdrowotnym i społeczno-politycznym nadchodzących lat. Przewiduje się, że w 2050 roku osoby po 60. r.ż. będą stanowiły 30% mieszkańców Unii Europejskiej (Staszewska, 2013).

Z opracowanej przez GUS w 2014 roku prognozy ludności wynika, że w perspektywie do 2050 roku ogólna liczba ludności Polski zmniejszy się o ponad 4,5 mln, natomiast będzie wzrastać zarówno liczba, jak i odsetek osób w wieku 60 lat i więcej. W 2025 r. osób w wieku powyżej 60. r.ż. będzie ponad 10 mln i będą stanowiły prawie 28% ludności kraju, w 2035 roku 11,4 mln (32%), a w 2050 ich udział wzrośnie do ponad 40% (13,7 mln osób w wieku co najmniej 60 lat). Starzenie się społeczeństwa w Polsce przebiega z większym natężeniem w środowisku wiejskim niż miejskim. Badania statystyczne wskazują, że w Polsce w 2000 roku osoby powyżej 65 roku życia stanowiły 12,3% ogółu społeczeństwa, przy czym w miastach wskaźnik ten osiągnął 11,7%, na wsi 13,3% (Sztur-Jaworska, Błędowski, Dzięgielewska, 2006). W informacji ministra zdrowia w dokumencie *Wpływ zmian demograficznych i starzenia się społeczeństwa na organizację systemu ochrony zdrowia i Narodowy Program Zdrowia* z 19.02.2016 r. podano, że subiektywna ocena zdrowia starszych mieszkańców naszego kraju niestety nie jest zbyt wysoka. Gorzej niż Polacy swoje zdrowie oceniali jedynie starsi (65 lat i więcej) mieszkańcy Chorwacji, Estonii, Węgier, Portugalii, Łotwy i Litwy. Pozostali starsi mieszkańcy Unii Europejskiej oraz Szwajcarii, Islandii i Norwegii swój stan zdrowia oceniali dużo lepiej niż Polacy. Stosunkowo najwyższe oceny zdrowia zadeklarowali mieszkańcy Szwecji i Szwajcarii. W krajach tych 2/3 osób starszych oceniło swoje zdrowie jako dobre lub bardzo dobre.

Jak wskazują wyniki badań Eurostatu dotyczące 2013 roku, trwanie życia w zdrowiu w Polsce stanowiło dla mężczyzn 81% przewidywanej długości życia, a dla kobiet 77%. Oznacza to hipotetycznie, że dla urodzonego

w 2013 r. mężczyzny pierwsze 59 lat będzie okresem bez ograniczeń spowodowanych niepełnosprawnością (np. przewlekłymi chorobami), a dla kobiet pierwsze 63 lata. Jednak wraz z wiekiem wskaźniki te ulegają obniżeniu i udział procentowy pozostałego życia bez niepełnosprawności zmniejsza się. Dla mężczyzn w wieku 65 lat dalsze życie w zdrowiu dotyczy już tylko mniej niż połowy (ok. 46%) pozostałych lat życia, co przekłada się na 7,2 lat, a dla kobiet 39%, tj. 7,8 lat. W porównaniu ze wspomnianymi wcześniej krajami europejskimi jest to średnio o 3,1 lat mniej w przypadku mężczyzn i o 2,6 dla kobiet (Szałtys, 2014).

Zgodnie z koncepcją „pól zdrowia” (Lalonde, 1974), zdrowie tylko w 10% zależy od działań ochrony zdrowia i aż w 53% od stylu życia. Na styl życia składają się: aktywność ruchowa, zdrowe odżywianie, umiejętność neutralizacji stresu, bezpieczne zachowania, umiejętność hartowania ciała i pozytywnego myślenia.

Cykliczne badanie ankietowe *Ochrona zdrowia w gospodarstwach domowych w 2013 r.* (Żyra, 2014) dostarczyło informacji na temat subiektywnej oceny jakości opieki zdrowotnej. W opinii 43% respondentów w starszym wieku, największy wpływ na stan zdrowia mają czynniki, na które nie mamy wpływu, 40% badanych wskazywało na własne zachowanie jako czynnik mający największy wpływ na zdrowie, a 17% na jakość opieki zdrowotnej. Aktywność jest centralnym punktem scalającym zdrowie i jakość życia w starości. Chodzi tu zarówno o aktywność fizyczną, która ma pozytywny wpływ na wydolność biologiczną starzejącego się organizmu, łagodzenie przebiegu wielu chorób wieku podeszłego i poprawę funkcjonowania psychospołecznego, jak również o aktywizację psychiczną seniora i jego udział w życiu społecznym.

Cel pracy

Celem pracy była analiza literatury przedmiotu na temat wpływu stylu życia na zdrowie osób po 65 roku życia oraz możliwości kompleksowej rehabilitacji i aktywizacji połączonej z edukacją seniorów w Polsce.

Wybrane aspekty starzenia się

Choroby układu krążenia są najważniejszą przyczyną umieralności osób starszych (powyżej 65. r.ż.). W Polsce około 2/3 osób starszych choruje na nadciśnienie tętnicze, 1/3 jest leczona z powodu choroby niedokrwiennej serca, a częstość występowania niewydolności serca szacowana jest na 20–50%. W badaniu GUS *Zdrowie i zachowanie zdrowotne mieszkańców Polski w świetle Europejskiego Ankietowego Badania Zdrowia* (EHIS) pod koniec 2014 roku 44% mężczyzn miało nadwagę, a 18% otyłość, wśród kobiet 30% miało nadwagę i 16% otyłość.

Z badań Eurostat z 2013 r. wynika, że dolegliwości bólowe odcinka lędźwiowego kręgosłupa występują u ponad 40% populacji po 60. r.ż., choroba zwyrodnieniowa stawów występuje u blisko 40% osób starszych, dolegliwości bólowe odcinka szyjnego i piersiowego kręgosłupa zgłasza po 29% badanych, choroba wieńcowa występuje u co czwartej starszej osoby. Kolejne pozycje zajęły cukrzyca (18%), nietrzymanie moczu, choroby tarczycy oraz migrena (po około 12%).

Pacjentów po 65. r.ż. charakteryzuje zjawisko wielochorobowości i polipragmazji, które niosą ryzyko powstawania interakcji lekowych niekorzystnie wpływających na sprawność i stan zdrowia osób starszych (Mossakowska, Więcek, Błędowski, 2012). W procesie starzenia dochodzi do zmniejszenia masy i siły mięśni szkieletowych oraz wzrostu ilości tkanki tłuszczowej. Zmniejsza się elastyczność mięśni, ścięgien i więzadeł, spada masa kostna. Zmniejszenie masy i siły mięśniowej doprowadza do osłabienia i obniżenia jakości życia, a także do zwiększonego ryzyka upadków i złamań, co doprowadza do zmniejszenia samodzielności (Białkowska, Mroczkowska, Osowicka-Kondratowicz 2016).

Upadki są jedną z głównych przyczyn urazów prowadzących do zgonów wśród osób starszych. Wśród przyczyn upadków wyróżnia się czynniki zewnętrzne związane ze środowiskiem seniora oraz czynniki wewnętrzne wynikające z procesu starzenia się organizmu,

istniejących chorób lub/i ubocznych skutków farmakoterapii (Szpringer i in., 2008).

W USA 30% osób powyżej 65. r.ż. i aż 40% powyżej 80. r.ż., mieszkających we własnych domach doświadcza upadku.

Następstwem niekontrolowanych upadków seniorów mogą być: złamania, skręcenia, zwichnięcia lub/i obrażenia tkanek miękkich, np. rany, krwiaki (Kołodziejczyk 2014). Zdaniem Wojszel i Bień (2007), w przypadku złamań szyjki kości udowej, z których 90% jest następstwem upadku, połowa pacjentów traci zdolność chodzenia. Upadki są główną przyczyną śmierci wśród zgonów spowodowanych nieszczęśliwymi wypadkami w grupie osób powyżej 65. r.ż.

Szacuje się, że u 48% osób starszych, które upadły przynajmniej raz, występował łąk przed kolejnym upadkiem, a 26% osób z tego powodu zmniejszyło swoją codzienną aktywność, czyli wystąpił u nich tzw. zespół poupadkowy. Osoba, która doświadczyła upadku, w obawie przed kolejnymi zaczyna ograniczać aktywność. Jej sprawność ulega pogorszeniu i paradoksalnie ryzyko następnego upadku jest jeszcze większe (Wojszel, Bień, Przydatek, 2001). Pacjenci po incydencie upadku stają się zbyt ostrożni: chodzą zbyt wolno, poszerzają płaszczyznę podparcia, robią mniejsze kroki, preferują krok dostawny, ograniczają propulsję i właściwe przetaczanie stopy, co zwiększa możliwość utraty równowagi. Pacjenci, którzy nie reagują prawidłowo na nagłe utraty równowagi – nie radzą sobie odpowiednio z nieoczekiwaną zmianą podłoża, doświadczają stałego lęku przed upadkiem.

Unieruchomienie seniora w łóżku sprzyja izolacji społecznej i istotnie zwiększa ryzyko powikłań zakrzepowo-zatorowych, odleżyn i odparzeń, przewlekłych infekcji układu oddechowego, moczowego.

W wieku starszym depresja towarzyszy deficytom ruchowym i słabnącym funkcjom poznawczym. Początkowo objawia się pogorszeniem nastroju. Około 15% osób w tej grupie wiekowej choruje na zaburzenia typu depresyjnego. Pojawia się krytycyzm wobec siebie i otoczenia, złość na pogorszenie

funkcjonowania i brak możliwości poradzenia sobie z pogłębiającymi się deficytami. Z wiekiem rośnie częstość i stopień upośledzenia wzroku i słuchu. W literaturze wskazuje się na złożony związek depresji z otępieniem (Bilikiewicz, Matkowska-Białko, 2004; Sobów, 2010). Sposób postrzegania siebie, swojej pozycji społecznej, siły do radzenia sobie z problemami, zdają się być kwestią istotną w zaburzeniach depresyjnych osób starszych.

Bezpieczne środowisko seniora

W celu zmniejszania ryzyka upadków seniora konieczne jest stworzenie mu bezpiecznego środowiska poprzez: unikanie stromych schodów, ruchomych dywanów i chodników, niedostatecznego lub/i nierównomiernego oświetlenia pomieszczeń, unikanie śliskich nawierzchni, wzmożenie bezpieczeństwa podczas czynności higienicznych, korzystania z toalety, dobór lekkiego, antypoślizgowego obuwia stabilizującego staw skokowy, systematyczną diagnostykę i leczenie zaburzeń wzroku i słuchu, zachowanie zasad bezpieczeństwa przez seniora w przypadku hipotonii ortostatycznej, systematyczną ocenę mobilności seniora połączoną z zastosowaniem sprzętu asekuracyjnego (balkoniki, laski, kule, obuwie ortopedyczne), pomoc opiekuna w pokonywaniu barier architektonicznych (krawężniki, progi), aktywną pomoc terapeutyczną w stanach depresyjnych i lękowych, monitorowanie farmakoterapii w kontekście indywidualnych reakcji seniora, wnikliwą diagnostykę i skuteczne leczenie ostrych i przewlekłych chorób, pomoc w odbudowie więzi rodzinnych, zachęcanie do werbalizacji emocji przez seniora, pomoc w organizowaniu usług opiekuńczych, motywowanie do ćwiczeń (osoba podatna na upadki musi unikać gwałtownych ruchów, zwrotów, stopniowo zmieniać pozycję stojącą po przebywaniu w łóżku lub dłuższym siedzeniu), indywidualne usprawnianie seniorów w kontekście poprawy zakresu ruchu, postawy, lokomocji i równowagi (Szpringer i in., 2008).

Rola aktywności ruchowej

Jednym z najważniejszych czynników łagodzących wpływ wieku i umożliwiających tzw. pomyślne starzenie się (*successful aging*) jest regularna aktywność ruchowa.

Zgodnie z utworzonym przez Rowe'a i Kahna (1987, 1997) pojęciem pomyślnego starzenia się (*successful aging*) istnieją trzy podstawowe kryteria-wyznaczniki uznania, iż z takim właśnie starzeniem ma się do czynienia. Do czynników tych zaliczamy: niski poziom niepełnosprawności, wysoki poziom samodzielnego funkcjonowania fizycznego i umysłowego oraz aktywne zaangażowanie i zainteresowanie życiem.

Dzięgielewska (2006) dzieli aktywność na trzy typy:

- formalną – działalność w różnych stowarzyszeniach społecznych, w polityce, w pracach na rzecz środowiska lokalnego, wolontariat;
- nieformalną – polegającą na kontaktach z rodziną, przyjaciółmi, znajomymi, sąsiadami;
- samotniczą – obejmującą oglądanie telewizji, czytanie, rozwijanie własnych zainteresowań, hobby.

Zdaniem Bień (2006), brak aktywności może powodować samotność, izolację społeczną, postępującą niesprawność, a nawet przedwczesną umieralność wśród osób w starszym wieku.

Wśród wielu czynników wpływających na występowanie niesprawności, a nawet przedwczesnej umieralności u osób w starszym wieku wymieniane są samotność i izolacja społeczna. Uzasadnione wydaje się promowanie zdrowego stylu życia oraz prewencja schorzeń przewlekłych, co ma priorytetowe znaczenie dla utrzymania zdrowia i niezależności do późnych lat życia.

Aktywnością ruchową lub fizyczną określa się wysiłek mięśniowy wywołujący w organizmie zespół zmian, które prowadzą do wydatku energetycznego wyższego niż poziom spoczynkowy (Przewęda, 1999, s. 201.).

Rola aktywności fizycznej jest wyjątkowo istotna w prewencji chorób cywilizacyjnych. Wskazuje się, że brak regularnych ćwiczeń fizycznych jest przyczyną rozwoju co najmniej 20 chorób przewlekłych. Wyniki badań epidemiologicznych i klinicznych dowodzą, że choroby te powszechniej występują u osób, które w małym stopniu podejmują aktywność fizyczną albo nie podejmują jej w ogóle. Hipokinezja (brak ruchu lub jego niedostateczna dawka) uznawana jest wręcz za jedno ze źródeł epidemii otyłości (Cordero-MacIntyre i in., 2006) i towarzyszącego jej zespołu metabolicznego (Bloomgarden, 2004), uznawana jest również za jedną z przyczyn powstawania choroby niedokrwiennej serca (Janssen, 2007) i chorób nowotworowych (Mao, Pan, Wen, Johnson, 2003). Z kolei w przeciwieństwie do hipokinezji, odpowiednia dawka aktywności fizycznej przynosi wiele korzyści zdrowotnych (Bruunsgaard, 2005), między innymi poprawia wydolność układu krążenia i oddychania (Watts i in., 2004) oraz opóźnia pojawianie się objawów tych schorzeń (Booth i in., 2002). Zwiększa się również pojemność życiowa płuc, głębokość oddechu i zużycie tlenu, a zmniejsza liczba oddechów na minutę i wielkość długu tlenowego. Ponadto silne mięśnie oddechowe kształtują klatkę piersiową, powodując poprawę postawy ciała, przez co znacznie usprawniają zaopatrzenie organizmu w tlen (Schnohr i in., 2006).

Kinezyterapia seniorów

Autorem założeń współczesnej rehabilitacji w Polsce jest prof. W. Dega. Polska koncepcja rehabilitacji zakłada następujące cele i cechy:

1. **Wczesność zapoczątkowania.** Rehabilitacja rozpoczyna się możliwie już od czasu przyjęcia chorego do szpitala lub ambulatorium.
2. **Powszechność.** Rehabilitacja jest dostępna wszystkim, którzy jej potrzebują, i obejmuje wszystkie specjalności w leczeniu szpitalnym, ambulatoryjnym i sanatoryjnym.
3. **Ciągłość.** Rehabilitacja medyczna jest ściśle powiązana z rehabilitacją zawodową

i społeczną. Z chwilą zapoczątkowania rehabilitacji prowadzona jest aż do uzyskania pełnej sprawności, a u osób nie rokujących pełnego powrotu do zdrowia – do czasu uzyskania optymalnych mechanizmów kompensacyjnych, utrwalających wyniki usprawnienia lub utrzymania uzyskanej kondycji.

4. **Kompleksowość.** Uwzględnia się od początku wszystkie aspekty (etapy) rehabilitacji, tj. leczniczy, społeczny i psychologiczny. Wszystkie etapy procesu rehabilitacji mogą być realizowane tylko przez grupę przygotowanych specjalistów, tworzących interdyscyplinarny zespół, którego skład zależy od programu usprawniania, jaki zostaje opracowany indywidualnie dla określonej osoby.

Jedną z podstawowych potrzeb człowieka starszego jest zachowanie samowystarczalności i niezależności. Istotna jest zatem sprawność funkcjonalna, możliwość wykonywania czynności życia codziennego i aktywnego uczestniczenia w życiu.

Obecnie czas oczekiwania w NFZ na rehabilitację seniorów z chorobami przewlekłymi oznacza nawet kilkanaście miesięcy i zapewnia 10 dni terapii. W przypadku seniorów nie przynosi to oczekiwanego efektu i nie spełnia właściwie żadnego kryterium założeń współczesnej rehabilitacji.

Kinezyterapia pacjentów w wieku podeszłym powinna być długoczasowa i tak dobrana, aby oprócz pracy nad poprawą siły i wytrzymałości mięśni zawierała elementy poprawiające koordynację ruchową, usprawnianie ruchowe wraz z profilaktyką upadków, ćwiczenia oddechowe czy relaksacyjne. Ćwiczenia powinny być odpowiednio dobrane do wieku, stanu ogólnego, towarzyszących schorzeń i kontynuowane do późnej starości.

Usprawnianie powinno się rozpoczynać od krótkich ćwiczeń, przechodząc stopniowo do dłuższych i bardziej obciążających wysiłków. Z kolei wielkość i rodzaj obciążeń wysiłkiem fizycznym powinny być uzależnione od chorób współistniejących. W rehabilitacji ruchowej osób starszych z nadciśnieniem

i chorobą niedokrwienną serca przeciwwskazane są ćwiczenia izometryczne. U osób z zaburzeniami koncentracji nie należy wprowadzać ćwiczeń o zbyt dużej liczbie złożonych ruchów. Kinezyterapia seniorów powinna skupiać się na ćwiczeniach: aerobowych – wytrzymałościowych, siłowych oraz rozciągających, wykonywanych w pozycjach bezpiecznych. Udowodniono, że w przypadku osób starszych już jeden trening w ciągu tygodnia może przynieść korzyści (Żołądź, Majerczak, Duda, 2011). W planowaniu kinezyterapii należy unikać wysiłków beztlenowych oraz ćwiczeń statycznych. Większą urazowość mogą powodować ćwiczenia wymagające rywalizacji, sprinty, gry zespołowe. Za niesprzyjające uważa się ćwiczenia w zbyt dużym zakresie ruchu (szczególnie w odcinku szyjnym kręgosłupa). Ponadto niewskazane są ćwiczenia ze zbyt długim uniesieniem kończyn górnych ponad głowę. Wieczorkowska-Tobis (2006) opisuje rolę edukacji chorych pod kątem zwracania uwagi na określone aspekty codziennej aktywności. Według cytowanej autorki, coraz popularniejsze stają się ćwiczenia dla seniorów zawierające elementy jogi czy tańca.

Terapia zajęciowa

Terapia zajęciowa jest istotną składową opieki nad osobami starszymi (Juśkiewicz-Swaczyna, Białkowska, 2015). W pracy z pacjentem stosuje się trzy rodzaje terapii: ergoterapię (terapia pracą, zajęcia manualne), arteterapię (terapia sztuką) oraz socjoterapię (wykorzystanie czynników socjalnych – ludoterapii, terapii ruchem, treningu umiejętności społecznych w celu niedopuszczenia do izolacji (Rottetrund, Nowotny, 2014). Jako element wspomagający wykorzystywane są zajęcia z zooterapii (dogoterapia, felinoterapia, hipoterapia, delfinoterapia). Kontakt ze zwierzęciem oprócz nawyków ruchowych pobudza do tworzenia więzi emocjonalnych, zapewnia stymulację sensoryczną, kształtuje umiejętność reagowania na bodźce zewnętrzne (Pawlik-Popielarska, 2005).

Interesującą i cieszącą się dużym zainteresowaniem formą spędzania wolnego czasu przez osoby w starszym wieku jest uczestnictwo w zajęciach muzycznych, które w zależności od formy aktywności mogą mieć charakter: pasywny, odbiorczy, oparty na słuchaniu muzyki; aktywny, czynny, oparty na ekspresji dźwiękowej z pomocą instrumentów lub głosu ludzkiego (śpiew); choreografii, rytmiki, gdzie istotą zajęć jest taniec, ruch ciała w rytmie muzyki.

Zespół interdyscyplinarny

W celu aktywizacji osób starszych niezbędny jest kontakt z interdyscyplinarnym zespołem specjalistów i przedstawicielami środowiska lokalnego (Kupcewicz, Wróblewska, Kędzia 2016). W zależności od schorzeń pacjenta w pracach zespołu powinni uczestniczyć: geriatra, specjalista rehabilitacji medycznej, neurolog, psychiatra, ortopeda, psycholog, fizjoterapeuta, pielęgniarka, opiekun medyczny, terapeuta zajęciowy, logopeda, dietetyk, farmaceuta, pracownik socjalny, stomatolog, przedstawiciel środowiska lokalnego. Informacje i zalecenia wynikające z udzielonych świadczeń powinny być przekazywane lekarzowi podstawowej opieki zdrowotnej i przedstawicielowi środowiska lokalnego, którzy powinni koordynować działania na rzecz seniora.

Podsumowanie

Prezentowane badania licznych autorów potwierdzają, że w populacji osób starszych występuje wiele problemów zdrowotnych, które ulegają nasileniu z upływem lat życia. Pogarszający się wraz z wiekiem stan zdrowia powoduje ograniczenia w codziennym życiu, potrzebę zewnętrznego wsparcia oraz zwiększoną intensywność korzystania z usług opieki zdrowotnej.

Tendencje demograficzne wskazują na znaczący postęp starzenia się populacji mieszkańców Polski. Nieunikniona w długiej perspektywie kontynuacja tego procesu (potwierdzają to prognozy liczby i struktury

ludności) będzie prowadzić do dalszego wzrostu potrzeb w zakresie opieki świadczonej seniorom i środków niezbędnych na realizację programów ochrony zdrowia i edukacji w zakresie zdrowego stylu życia. Obecna organizacja dostępu do rehabilitacji nie zapewnia seniorom w Polsce warunków do „pomyślnego starzenia się”. Konieczne staje się utworzenie placówek kompleksowej rehabilitacji, aktywizacji i edukacji osób starszych zawierających wszystkie wcześniej opisane elementy.

Wnioski

Utrzymanie satysfakcjonującego stanu zdrowia i sprawności funkcjonalnej seniorów powinny być priorytetowymi działaniami państwa.

W przypadku seniorów rehabilitacja w ramach NFZ ze względu na krótki czas terapii i długi okres oczekiwania nie spełnia swojego zadania.

W celu poprawy jakości życia i sprawności seniorów trzeba tworzyć dzienne i stacjonarne placówki kompleksowej rehabilitacji, aktywizacji i edukacji osób starszych.

Bibliografia

- Białkowska J., Mroczkowska D., Osowicka-Kondratowicz M. (2016). Specyfika rehabilitacji i opieki geriatrycznej pacjentów po 60. roku życia. *Zdrowie Publiczne i Zarządzanie*, 14 (1): 58–62.
- Bień B. (2006). Proces starzenia się człowieka. Grodzicki T., Kocemba J., Skalska A.: *Geriatrya z elementami gerontologii ogólnej*. Gdańsk: Via Medica, 42–46.
- Bilikiewicz A., Matkowska-Białko D. (2004). Zaburzenia funkcji poznawczych a depresja. Udar mózgu. *Problemy Interdyscyplinarne*, 6(1), 27–37.
- Bloomgarden Z.T. (2004). Type 2 diabetes in the young. *Diabet. Care*, 27, 998–1010.
- Booth F.W., Chakravarthy M.V., Gordon S.E., Spangenburg E.E. (2002). Waging war on physical inactivity: using modern molecular ammunition against an ancient enemy. *Journal of Applied Physiology*, 93, 3–30.
- Bruunsgaard H. (2005). Physical activity and modulation of systemic low-level inflammation. *J. Leukocyte Biol.*, 78, 1–17.
- Cordero-MacIntyre Z., Peterson R., Fukuda D., Gungur S. (2006). Obesity a worldwide problem. Czyż S., Viviani F. *New Horizons. 24th International Council for Physical Activity and Fitness Research Symposium*. Wrocław: Elsevier Urban & Partner, 61–71.
- Dzięgielewska M. (2006). Aktywność społeczna i edukacja w fazie starości. Szatur-Jaworska B. (red.), *Podstawy gerontologii społecznej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR., 160–164.
- Janssen I. (2007). Physical activity, fitness, and cardiac, vascular, and pulmonary morbidities. Bouchard C., Blair S.N., Haskell W.L. (red.), *Champaign: Physical Activity and Health*. Human Kinetics, 161–172.
- Juśkiewicz-Swaczyna B., Białkowska J. (2015). Rola terapii zajęciowej w rehabilitacji. *Szkice Humanistyczne*, 15(3–4), 223–228.
- Kołodziejczyk P. (2014). Upadki osób starszych – fizjoterapia i fizjoprofilaktyka. *Gerontologia Współczesna*. 2, 3, 123–128.
- Kupcewicz E., Wróblewska T., Kędzia A. (2016) Wołosewicz I. Evaluation of satisfaction with life and functional fitness of individuals aged over 60 living in a nursing home and home environment. *Family Medicine & Primary Care Review*, 18, 4, 437–442.
- Lalonde M. (1974). *A new perspective on the health of Canadians*. Ottawa, ON: Minister of Supply and Services Canada. Retrieved from Public Health Agency of Canada: <http://www.phac-aspc.gc.ca/ph-sp/pdf/perspect-eng.pdf> (download 28.03.2017).
- Mao Y., Pan S., Wen S.W., Johnson K.C. (2003). Physical activity and the risk of lung cancer in Canada. *Am. J. Epidemiol.*, 158, 564–575.
- Mossakowska M., Więcek A., Błędowski P., red. (2012). *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*. Międzynarodowy Instytut Biologii Molekularnej i Komórkowej w Warszawie. Poznań: Termedia Wydawnictwa Medyczne.
- Pawlik-Popielarska B. (2005). *Terapia z udziałem psa*. Gdańsk: Wyd. Via Medica.
- Przewęda R. (1999). Promocja zdrowia przez wychowanie fizyczne. Karski J.K. (red.), *Promocja zdrowia*, Warszawa: Ignis, 201.
- Rottermund J., Nowotny J. (2014). *Terapia zajęciowa w rehabilitacji medycznej*. Bielsko-Biała: Alfa Medica Press.
- Rowe, J.W., Kahn, R. L. (1987). Human aging: usual and successful. *Science*, 237, 143–149.
- Rowe, J. W., Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 37, 433–440.

- Sobów T. (2010). *Praktyczna psychogeriatrya: rozpoznawanie i postępowanie w zaburzeniach psychicznych u chorych w podeszłym wieku*. Wrocław: Continuo.
- Schnohr P., Lange P., Scharling H., Jensen J.S. (2006). Long-term physical activity in leisure time and mortality from coronary heart disease, stroke, respiratory diseases and cancer. *The Copenhagen City Heart Study*. *Eur. J Cardiovasc. Prev. Rehabil.*, 13, 173–179.
- Staszewska A. Problem starzenia się społeczeństwa w programach Unii Europejskiej. *Nowiny Lekarskie*, 2013, 82, 101–107.
- Szałtys D., red. (2014). *Prognoza ludności na lata 2014–2050*. Główny Urząd Statystyczny.
- Szpringer M., Wybraniec-Lewicka B., Czerwiak G., Michalska M., Krawczyńska J. (2008). Upadki i urazy wieku geriatrycznego. *Studia Medyczne*, 9, 77–81.
- Sztur-Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M. (2006). *Podstawy gerontologii społecznej*. Warszawa, 221–240.
- Watts K., Beye P., Siafarikas A., O'Driscoll G., Jones T.W., Davis E.A., Green D.J. (2004). Effects of exercise training on vascular function in obese children. *J. Pediatr.*, 144, 620–625.
- Wieczorowska-Tobis K., Rajska-Neumann A. (2006). Kompleksowa ocena geriatryczna jako narzędzie do analizy stanu funkcjonalnego pacjenta starszego. *Geriatrya Polska*, 1, 38–40.
- Wojszel Z.B., Bień B., Przydatek M. (2001). Wielkie problemy geriatryczne: upadki. *Medycyna Rodzinna*, 13, 83–86.
- Wojszel Z.B., Bień B. (2007). Wielkie problemy geriatryczne – rola zespołu terapeutycznego w opiece nad pacjentem. Kędziora-Kornatowska K. (red.), *Kompendium pielęgnowania pacjentów w starszym wieku*. Lublin: Czelej, 97–114.
- Żołędź J., Majerczak J., Duda K. (2011). Starzenie się a wydolność fizyczna człowieka. Górski J. (red.), *Fizjologia wysiłku i treningu fizycznego*. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL, 157–164.
- Żyra M., red. (2014). *Ochrona zdrowia w gospodarstwach domowych w 2013 r.* GUS.